

4. Hazai kísérletek a lokális térségek versenyképességének elemzésére

Magyarországon, szemben a nemzetközi szakirodalomban leírtakkal, **még napjainkban sem készülnek** évről évre megjelenő, letisztult módszertannal dolgozó **versenyképességi jelentések**, amelyek a területi folyamatok nyomon követésére bármilyen formában is alkalmasak lennének. Születtek ugyanakkor számottevő tanulmányok kistérségekről, melyekben a szerzők **statisztikai adatok elemzésével** foglalkoztak. Nem jelenthető ki azonban egyértelműen, hogy a területi folyamatok értékelését a regionális tudományok művelői egyöntetűen a regionális versenyképesség fogalmát felhasználva, arra alapozott mutatószám-rendszer kidolgozásával és alkalmazásával járják körül.

A területi elemzések nemzetközi szakirodalomban nyomon követhető tényerése elsősorban a globalizációt kísérő, több területen jelen levő növekvő egyenlőtlenségekkel hozható összefüggésbe, emiatt törvényszerű, hogy Magyarországon is egyre több figyelem övezi az ilyen jellegű vizsgálatokat. Nemes Nagy József szerint kétfajta kutatási témacsoportot táplál a fentebbi tendencia (Nemes Nagy 2005a):

- az egyenlőtlenségek vizsgálatát nemzetközi összehasonlításban tesztelő keresztmetszeti vizsgálatokat,
- a nagy távlatú történeti analíziseket.

A fejezet soron következő része a legszélesebb körben hivatkozott, indikátorokra támaszkodó hazai kistérségi elemzések áttekintésére hivatott, melyek nagyobb része fejlettségi, kisebb része versenyképességi vizsgálat. Különös figyelmet érdemel az egyes elemzések **indikátorkészletének**, illetve **módszertanának** szisztematikus áttekintése, melynek során a versenyképesség elemzésére létrehozandó modell megalkotásához egyfajta **benchmarking** jelleggel az elérhető legjobb gyakorlat vizsgálatára kerül sor. Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a 4.1, valamint a 4.2. fejezetekben bemutatott elemzések indikátorkészletét a 4.3. fejezet végén található rendszerező táblázatban összevontan mutatjuk be (4.1. táblázat), vagyis az egyes elemzésekhez tartozó indikátorokat az egyes elemző munkák szöveges értékelésekor – ahol ez az értelmezést nem zavarja – **nem soroljuk fel külön**.

4.1. A területi folyamatok elemzésére indikátorokat használó hazai megközelítések

Csatári Bálint 1996-ban a **hazai kistérségek jellegzetességeit** vizsgálta. Munkáját azért tartjuk több, mint 10 év távlatából is jelentősnek, mert a hazai regionális politikában mérőföldkőnek számító, a területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. tv. hatályba lépését közvetlenül követő időszakban hajt végre **indikátorokra alapozott tipizálást**. Csatári a tipizálást két időtávon is elvégzi: először hosszú távú fejlettségi fázisokba sorolja a magyar kistérségeket, majd definiálja a kistérségek rövid távú beavatkozási térségtípusait. Munkája során összesen 31 mutatószámot használt (4.1. táblázat), hat tényezőcsoportba rendszerezve (Csatári 1996):

1. demográfiai mutatók,
2. foglalkozási szerkezeti mutatók,
3. a foglalkoztatás változása és a munkanélküliség mutatói,
4. gazdasági mutatók,
5. infrastrukturális mutatók,
6. egyéb speciális mutatók.

Módszertanában egy sokváltozós komplex mutatót határoz meg, amely **összegzi az általános kistérségi szintű fejlettségi különbségeket**. Minden egyes mutatócsoportban a felhasznált mutatók szerint a kistérségeket országosan rangsorba állította, adataikat, mutatóikat azok szórása szerint 1-től 5-ig terjedő értékekkel osztályozta. Így minden kistérség, minden mutatócsoporton belül elvégzett, összevont átlagolások nyomán és együttesen is ötfokozatú (igen fejlett, fejlett, átlagos, fejletlen, vagy igen fejletlen) besorolást kapott (Csatári 1996).

A vizsgálatba vont mutatók közül első megközelítésben úgy tűnik, hogy a regionális versenyképesség mérésére kidolgozandó saját modellben több is szerepeltethető, azonban a mutatók relevanciáját még tesztelnünk kell. Csatári munkájában a mutatókat úgy választották ki, hogy a fejlettség és az elmaradottság kistérségi területi differenciáit minél inkább kihangsúlyozzák, illetve a faktor-számítások során lehetőség szerint elkülönüljenek a karakteres funkcionális és speciális kistérségi csoportok (Csatári 1996).

Kiemelhető, hogy Csatári Bálint (1996) munkájában a kistérségek tipizálásának célja az, hogy felhívja a figyelmet a különböző fejlettségi típusok eltérő fejlesztési stratégiával való kezelésének fontosságára, amit magunk is kiemelt üzenetként kezelünk. Ugyancsak párhuzam vonható Csatári tanulmánya és a saját elképzeléseink között az **urbánus-rurális dimenzió kettéválasztása** tekintetében, mely napjainkban talán még lényegesebb, mint tíz évvel ezelőtt volt.

Csatári Bálint 1999-es munkája a **kedvezményezett kistérségek besorolásának felülvizsgálatát célozza**, a területfejlesztési támogatások és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett területek besorolásának feltételrendszeréről szóló 30/1997. (IV. 18.) OGY határozat kidolgozásához. Ebből kifolyólag értelemszerűen az országgyűlési határozatban használt, a kedvezményezett kistérségek besorolására létrehozott indikátorrendszert veszi górcső alá, s az új mutatószám-rendszer kidolgozásánál is nagy mértékben támaszkodik arra. A tényezőcsoportok elnevezése megegyezik az országgyűlési határozatban használt terminológiával, azonban a tényezőcsoportonkénti mutatók már nem minden esetben azonosak.

Csatári az országgyűlési határozatban rögzített indikátorok által meghatározott adatbázison vizsgálja az 1994-97 között bekövetkezett változásokat, azok főbb tendenciáit, mégpedig ugyanazt a módszert alkalmazva, mint az eredeti besorolásnál, valamint 1996-os munkájában is. A módszer lényege, hogy minden felhasznált mutató szóródásának a terjedelmét 5 egyenlő osztályközre bontotta, s a minimumtól a maximum felé haladva az egyes osztályközbe való tartozás esetén 1 és 5 közötti pontértékeket adott az adott kistérségeknek. A kapott minősítő jellegű átlagértéket vagy az egyes

mutatószám-csoportok szerint, vagy a hat mutatócsoport közös átlaga alapján számította ki, melynek eredményeképpen egy komplex mutató született (Csatári 1999).

A logikai menet következő lépcsőjében az országgyűlési határozatban rögzített mutatószám-rendszerre építve egy kibővített indikátorrendszer került kidolgozásra, mely alapján Csatári javaslatot tett az országgyűlési határozatban rögzítettekkel eltérő, alternatív tipizálás bevezetésére. A kidolgozott mutatószám-rendszer immáron 37 mutatót tartalmaz (4.1. táblázat), melyek csoportosítása megtartotta az 1996-os elnevezéseket (Csatári 1999).

Ugyan Csatári 1999-es munkája sem kimondottan versenyképességi elemzés, azonban az alkalmazott mutatók közül igen sok **kapcsolatba hozható a versenyképesség fogalmával**. Sőt, a mutatószám-rendszer átdolgozásával csupa olyan mutató került be a rendszerbe, amely egyértelműen meghatározza egy térség versenyképességét (hozzáadott érték az egyes és kettős könyvelést vezető gazdasági szervezeteknél, a saját tőke és a jegyzett tőke aránya egyes és kettős könyvelést vezető gazdasági szervezeteknél, a külföldi tőke aránya, az elérhetőség szerepe). További fontos megállapítás, hogy az **urbánus-rurális dimenzió** továbbra is kiemelt figyelmet érdemel a javaslatok megfogalmazásakor.

Csatári Bálint 2000-ben a **magyarországi kistérségek komplex fejlődési típusainak meghatározásakor** tovább növelte az elemzésbe bevont mutatók számát. A tanulmány szerint 34, de valójában 35 indikátor alapján sorolta be az akkori 150 magyar kistérséget fejlettségi fázisokba (4.1. táblázat). Az elemzés módszertanában statisztikai módszerekre támaszkodik: eszköztárában az egyszerű korreláció-számítás, valamint a **többváltozós faktoranalízis** és **klaszteranalízis** is megtalálható. A korreláció-számítás alapján azon tényezők kiemelésére kerül sor, amelyek együtt mozgásuk révén leginkább differenciálják a kistérségi folyamatokat, azonban ezen megállapítások csak felvezetésként szolgálnak a többváltozós adatelemzési technikák lefolytatásához (Csatári 2000).

A 35 indikátort az SPSS programcsomag felhasználásával hat faktorba rendezi. A hat faktor együttesen 68,1%-ban magyarázza a térségi különbségeket, ami statisztikai értelemben még éppen elfogadhatónak minősíthető. A legnagyobb magyarázó erővel leírható főfaktorba a fentebb felsorolt indikátorok közül 12 került, melyeket a szerző „városias” jellegű mutatóknak tekint. A Csatári munkásságában nyomon követhető határozott urbánus-rurális elhatárolás tehát ebben az elemzésben is megfigyelhető. Az elemzési logika soron következő lépésében a szerző a keletkezett hat faktor alapján egyenként elemzi a kistérségeket mind szövegesen, mind pedig térképi megjelenítést alkalmazva. Ezt követi az elemzés fő mérföldköve, a 150 kistérség **komplex elemzése** a hat faktor együttes elemzésével. Az egyes mutatók, illetve faktorok modellbéli szerepét a szerző nem különbözteti meg, nem súlyozza azokat, pedig megítélésünk szerint szerencsés lenne a kistérségek fejlettségi fázisait eltérő módon befolyásoló tényezőket eltérő súllyal szerepeltetni a modellben. Outputja egy tipizálás, mely öt fejlettségi fázisba sorolja a magyar kistérségeket.

Az elemzés erősségének tekinthető a felhasznált statisztikai módszertan, valamint az igen szemléletes térképi megjelenítés, mely a kapott eredményeket áttekinthetővé teszi. Ugyancsak hasznosnak és követendő példának tekinthető a statisztikai elemzés

háttéredményeinek közlése, mely módszertani jellegű munkákban elengedhetetlenül szükséges. Csatári tanulmánya végén kiemeli az egyes fejlettségi típusok eltérő várható fejlődési pályáit, mely összecseng saját felfogásunkkal, mely szerint eltérő kiindulási, fejlettségi helyzettel leírható kistérségek csak különféle, a kiindulási helyzetükhöz igazodó gazdaságfejlesztési cselekvéstervvvel kezelhetőek.

Molnár László 2002-ben a **települési szintű relatív fejlettség meghatározására** tett kísérletet. A szerző három faktor (demográfia, gazdaság, jólét) lineáris kombinációjaként előállított komplex fejlettségi mutató segítségével rangsorolja a területi egységeket. Az alkalmazott módszer arra törekszik, hogy a közismert Budapest-centrikusságot kiszűrje, és ezáltal próbálja meg fejlettségi különbségeket kimutatni. A három faktor az első körben kiválasztott közel 600 indikátor közül öt mutatószám-főcsoport változóból állt elő (Molnár 2002):

1. mérlegfaktor,
2. jövedelmi „fejlettség”,
3. infrastrukturális fejlettség,
4. demográfia,
5. önkormányzati „fejlettség”.

A fenti mutatószám-főcsoportokba rendezett 37 mutató (4.1. táblázat) faktoranalízissel történő szelektálása után állt elő a gazdaság, a demográfia és a jólét faktora. A három faktor lineáris kombinációjából képzett faktort, az ún. szuperfaktort komplex mutatóként definiálták, mely a rangsorolás alapját képezi. A komplex mutatón alapuló módszer outputja egy településrangsor, mely alkalmatlan bármiféle tipizálás elvégzésére, de ezt a szerző is elismeri. Ezt a hiányosságot a szerző az alapmutatókra alapozott klaszteranalízis segítségével igyekszik áthidalni. A klaszterezés iterációs lépései alapján az eljárás 10 klasztert tartott optimálisnak, azonban a szerző két klasztert „szükségtelennek” ítélte meg, ezért elhagyta. A megmaradt nyolc csoport a következő: fejlett megyei jogú városok, fejlett városok és vonzáskörzetek, fejlődő vállalkozói települések, országos átlag, átlagos községek, hátrányos helyzetű községek, előregedő aprófalvak, hanyatló, stagnáló települések.

A szerző által alkalmazott módszer előnye kétségkívül a matematikai-statisztikai elemzés, azon belül is a **faktoranalízis** és a **klaszteranalízis** alkalmazásának ténye, amelyek megfelelő alapadatokkal valóban alkalmasak területi elemzések készítésére. Helyes eljárásnak érzem továbbá a **mutatók több lépcsős kiválasztási metodológiáját**, azonban a modellben maradt mutatók relevanciája a települési szintű fejlettség leírására több esetben is **vitatható**. A vállalati mérlegadatok közül a követelések, a pénzeszközök, a céltartalékok, az anyag-jellegű ráfordítások, az értékcsökkenési leírás, az egyéb költség, egyéb bevételek, mint szigorúan definiált számviteli kategóriák nem alkalmasak arra, hogy regionális elemzések alapadatai legyenek. Nagyságuk nagy mértékben függ a gazdálkodó egyéni döntésétől, a számviteli politika kialakításának elveitől. Ha a szerző mégis ragaszkodik a mérlegadatok összevont értékeinek alkalmazásához, akkor az abszolút számok helyett mindenképpen származtatott mutatókat (pl. likviditási ráta,

jövedelmezőség, gazdaságosság, saját források aránya) jóval indokoltabb lett volna felhasználni.

Hasonló problémákba ütközünk a népesség szűk korcsoportjainak (0-2 évesek, a 3-6 évesek, a 6-13 évesek stb.) önálló indikátorként történő alkalmazásával kapcsolatban. Ezen mutatók kiválóan helyettesíthetők lennének egyetlen, ám a fejlettség szempontjából igen releváns mutatóval, pl. az eltartottsági rátával, mely OECD-konform fejlettségi mutató.

A fentebbiekben csak a **leginkább aggályosnak vélt** mutatókat nevesítettük, de az alkalmazott mutatószám-rendszerben igen **sok vitatható pont fedezhető fel**. Mindezt a szerző által közölt statisztikai ellenőrzőszámok is alátámasztják. A mutatószámok kiválasztásánál alkalmazott első kritérium (a sajátértékek legyenek nagyobbak 1-nél) megfelelő, a második kritérium azonban, mely szerint $|R| > 0,5$ (vagyis közepes kapcsolat) a kérdéses mutató, illetve a meghatározó faktor között, ilyen jellegű elemzésnél túlzottan szerény feltétel. A komplex fejlettségi faktort alkotó három faktor magyarázó ereje szintén nem éri el azt a szintet, ami a faktoranalízis esetén a gyakorlatban elvárható. A három kiválasztott faktor ugyanis együttesen az összvarianciának kevesebb, mint felét (48,7%) adja, ami azt jelenti, hogy az összvariancia jelentős részét éppen olyan tényezők idézik elő, amelyek az elemzés irreleváns tartományába esnek. Ugyancsak aggályos az, hogy az optimális klaszterszámot (10) a szerző figyelmen kívül hagyja, és két klasztert – alacsony elemszámára hivatkozva – minden további indoklás nélkül elhagy a további elemzésből. A klasztereket nem elemszámuk, hanem homogenitásuk, illetőleg az alapsokaságban betöltött súlyuk szerint kell megítélni, így ez a lépés sem indokolt.

Salamin Géza 2004-ben a **gazdasági térszerkezet alakulásának folyamatait** kutatja. A kistérségek szintjén elvégzett vizsgálat a szerző megfogalmazása szerint „komplex gazdasági fejlettség többmutatós elemzése” (Salamin 2004. 22. o.). Annak ellenére, hogy nem nevesíti a szerző, hogy versenyképességi elemzést végez, mégis a versenyképesség általunk értelmezett megközelítésének egy igen nagy szeletével, a gazdasági oldallal foglalkozik. Nyolc mutató összevont értékelésével tesz kísérletet a gazdasági fejlettség dinamikus térszerkezetének leírására, mégpedig úgy, hogy a térségek fejlettségi állapota mellett az állapot változását is figyelembe veszi. A fejlettségi állapot komplex meghatározásához a nyolc mutató 2002. évi értékét, míg a dinamikához a mutatók értékének 1998 és 2002 közötti értékét vette figyelembe (Salamin 2004).

A fejlettség állapota, valamint a fejlettség dinamikája alapján Salamin hat térségtípust különített el vizsgálata outputjaként: leszakadó, fejletlen felzárkózó, közepesen fejlett stagnáló, közepesen fejlett felzárkózó, fejlett stagnáló, valamint dinamikus fejlett kistérségeket. Az alkalmazott mutatók gazdasági relevanciája megkérdőjelezhetetlen, azonban a gazdasági fejlettség komplex leképezéséhez célszerűbb lenne jóval bővebb adatbázist felhasználni. A mutatók változásának figyelemmel kísérése mindenképpen jó kezdeményezés, azonban az adatgyűjtések módszertanában relatíve gyakran bekövetkező változtatások a hasonló törekvéseket egy bővebb adatbázison mindenképpen megnehezítik.

Faluvégi Albert (2004) **kistérségi fejlettségi vizsgálatnak** nevezi munkáját, melynek folyamán arra tesz kísérletet, hogy a 168 magyar kistérséget típusokba sorolja. Ennek során nem használ matematikai-statisztikai módszereket azzal az indokkal, hogy a

számítások széles körű reprodukálhatóságát biztosítsa. Az elemzésbe kilenc mutatót vont be, melyek a szerző szerint jól jellemzik a kistérségek gazdasági-társadalmi helyzetét és fejlődését (4.1. táblázat).

Faluvégi a kiválasztott mutatókkal kívánta mérni „a térségi munkavállalók munkaerő-piaci és jövedelmi helyzetét, a jövedelmi pozícióik változását, a gazdasági fejlődést leginkább befolyásoló külföldi működő tőke jelenlétét, s a vállalkozói szféra aktivitását, alkalmazkodási készségét az EU küszöbén” (Faluvégi 2004, 439. o.). Az elemzés egyszerű statisztikai módszert követ: mutatószámokként külön-külön meg kell határozni a vidéki átlagot, vagyis a főváros értékét nem veszi figyelembe. Mivel a teljes módszer az átlagra épül, ezért az átlag azon tulajdonsága miatt, mely szerint a szélsőséges ismérvtékek torzítják az átlagot, mindenképpen indokolt a fővárosi érték nélkül, vagyis 167 megfigyelési egység ismérvtékeinek az átlagolása. A következő lépésben kistérségenként és mutatónként megvizsgálták a vidéki átlagtól vett eltérést, illetve változást, melynek sávós értéke alapján pontoztak. A vidéki átlag alatt és felett 3-3 kategóriát alakítottak ki, ezt követően a két felső kategória összevonásával az átlagos pontszámok alapján a következő öt kistérségi típust definiálták (Faluvégi 2004):

1. **Dinamikusan fejlődő:** a jelzőszámok zöme több, mint 10%-kal meghaladja a vidéki átlagot.
2. **Fejlődő:** a jelzőszámok zöme a vidéki átlag felett van, de az eltérés mértéke nem haladja meg a 10%-ot.
3. **Felzárkózó:** a mutatók zöme közelíti a vidéki átlagot, s a növekedés jeleit is mutatják.
4. **Stagnáló:** ahol a vidéki átlagtól való elmaradás a jelzőszámok zöménél eléri, illetve közelíti a 10%-ot.
5. **Lemaradó:** a jelzőszámok zöménél a vidéki átlagtól való elmaradás legalább 15%.

Az elemzés outputjaként 22 dinamikusan fejlődő, 40 fejlődő, 45 felzárkózó, 37 stagnáló és 24 lemaradó kistérség került lehatárolásra, amely eloszlás megközelítőleg normális eloszlást követ, módusza a felzárkózó térségeknél található. Sejtésünk szerint a magyar kistérségek fejlettségi helyzete kevésbé kedvező, az eloszlás módusza várhatóan a fejletlenség dimenziója felé fog eltolódni.

Az elemzés előnye egyrészt valóban az egyszerűsége és széles körű alkalmazhatósága, másrészt pedig az átlagértékhez való viszonyítás, amely lehetővé teszi, hogy minden egyes objektum az összes többi objektumhoz viszonyított relatív helyzete alapján kerüljön besorolásra. Hátrányának tekinthető, hogy **nem definiálja pontosan** azt a fogalomkört, amelyre a kistérségek lehatárolását építi, maga a kulcsfogalom, a fejlettség sincs definiálva, holott ezen fogalomnak igen sokféle megközelítése közismert. Az elemzésben alkalmazott mutatók⁵⁴ száma talán kevés

⁵⁴ Faluvégi a kistérségek fejlettségi fázisba sorolását követően kistérségi szinten elemez további mutatókat, melyeket témánk szempontjából relevánsnak ítélünk meg (pl. foglalkoztítottak száma, iskolai végzettség, külföldi érdekeltégű vállalkozások száma, befektetett külföldi tőke, elérések), azonban ezeket az elemzéstől elkülönülve teszi.

ahhoz, hogy a besorolás megfelelően egzakt és árnyalt legyen. Az alkalmazott dinamikus mutatók a mutatószám-rendszer statikus mutatóinak időbeli változását mutatják be, így a mutatószám-rendszer által feltérképezett jelenségek száma voltaképpen a dinamikus mutatók számával kevesebb. A kilenc mutatóból talán két mutató használata napjainkban már kifejezetten **félrevezető lehet** területi fejlettség vizsgálatakor:

- A működő gazdasági szervezetek ezer lakosra jutó száma: a térségek gazdasági fejlettségének leggyakrabban használt mérőszáma, a területi GDP nagysága és a térségben működő társas vállalkozások száma közötti korrelációs együttható általában igen erős kapcsolatot mutat. Egy térség gazdasági teljesítményének motorjai döntően a Kft-k, Rt-k, nem pedig az alacsony kezdőtőke-igényű korlátlan felelősséggel bejegyzett társasági formák. Ennek megfelelően célszerűbb a működő társas vállalkozások számba vétele.
- Személygépkocsik száma ezer lakosra: megítélésünk szerint napjainkban már nem áll egyenes arányban a jólét növekedésével, a mutatót nem csak mennyiségi, hanem minőségi alapon is célszerű lenne vizsgálni. Itt jegyezzük meg azonban azt a tendenciát is, hogy napjainkban az új személygépkocsik vásárlása több esetben a lakossági eladósodottsággal párosul a növekvő lakossági hitelállomány miatt.

A többi mutató a versenyképesség alapkategóriáival, alaptényezőivel vagy sikerességi faktoraival kapcsolatba hozható, **versenyképességi elemzésekhez felhasználható**. A bemutatott módszer a térségi gazdasági teljesítmények nyomon követésére korlátozottan alkalmas, bizonyos elemei azonban felhasználhatóak önálló modellünk építéséhez.

A mutatók alacsony számának bírálati szempontja érvényét veszti Faluvégi 2005-ben megjelent, a **társadalmi-gazdasági jellemzők területi alakulásának vizsgálatával foglalkozó** munkájában. A fentebbi munkában alkalmazott egyszerű statisztikai módszertani alkalmazás helyett a regionális tudományokban egyre szélesebb körben alkalmazott matematikai-statisztikai módszereket használ a kistérségek⁵⁵ fejlettségbeli különbségének vizsgálatára. Az elemzésbe bevont 40 mutatót a szerző közel 60, fejlettséggel kapcsolatos változóból választotta ki a szakirodalom ajánlásai, saját korábbi regionális, kistérségi és települési tapasztalatok alapján (4.1. táblázat). A szerző által számított komplex területi fejlettség meghatározása 40 mutatón keresztül, a faktoranalízis módszerével alakult ki hat dimenzióban (Faluvégi 2005):

1. általános helyzet,
2. demográfiai helyzet,
3. foglalkozási helyzet,
4. gazdasági helyzet,
5. infrastrukturális helyzet,
6. iskolázottsági helyzet.

⁵⁵ Jelen munkájában a 2004. január 1. előtti állapotot képezi le Faluvégi, vagyis 150 kistérséget vizsgál.

A változók magyarázó ereje alapján elmondható, hogy a térségi különbség alakulásának meghatározó tényezője az iskolai végzettség és vele pozitív kapcsolatban a jövedelem, negatív előjellel pedig a munkanélküliség. A kistérségeket a szerző a fentebb bemutatott öt típusba sorolja: a 150 vizsgált kistérségből 19 dinamikus fejlődő, 22 fejlődő, 45 felzárkózó, 34 stagnáló és 30 lemaradó. Ez az eloszlás még mindig a felzárkózó térségeknél csúcsosodik, azonban ferdesége a lemaradó térségek fele közelít. Faluvégi 2005-ös munkájából megfontolandó a **faktoranalízis** alkalmazása saját modellünk építéséhez.

Nemes Nagy J. és Németh N. (2005) egy zárt logikai rendszerben tesz kísérletet az **átmeneti és az új térszerkezet tagoló tényezőinek vizsgálatára**, a magyar területi folyamatok kistérségi szinten történő analizálására. Lényeges, hogy szerzők nem versenyképességi elemzést folytatnak, hanem a területi folyamatokra ható tényezőket keresik. Munkájuk outputja ennek megfelelően maga a modell, nem tipizálnak, viszont az egyes változók mentén elemeznek és ábrázolnak.

A hazai regionális folyamatokat Németh (2003) tanulmányával megegyező logika mentén két kiemelt mutatón, az adóköteles jövedelmeken, valamint a munkanélküliségi rátán keresztül mutatja be, mégpedig három modellváltozatot építve. A három modellváltozatban közös, hogy eredményváltozóként egyaránt a két kiemelt mutatót veszi számításba, viszont lényeges különbség az eredményváltozót leíró magyarázó változók körében tapasztalható. Az egyes modellváltozatok a regionális folyamatokat más-más aspektusból vizsgálják, így törvényszerű, hogy a modellben szereplő magyarázó változók köre is részben igen különböző. Ez a vizsgálat nem a fejlettséget és nem a versenyképességet elemzi, hanem a két kiemelt mutatóra ható területi folyamatokat, viszont **módszertani szempontból igen alapos és érdekes munka**.

Az, hogy a szerzők kiemelnek két mutatót, és eredményváltozóként definiálják, az összes többi változót pedig ezek magyarázó változóiként szerepeltetik, hasonlóan alaplogika Porter (2003) The Global Competitiveness Reportban alkalmazott alapelveivel. Porter nem két, hanem csak egy mutatót (GDP) emel ki, és szintén regressziós modellel dolgozik, azonban lényeges különbség, hogy a regressziós együtthatókat felhasználva **súlyozza az egyes magyarázó változókat**.

Nemes Nagy és Németh tanulmánya tehát a területi egyenlőtlenségek elemzésében a földrajzi, valamint a társadalmi dimenziók fontosságára, a **zárt logikájú rendszer** alkalmazásának előnyeire hívta fel a figyelmet, továbbá felvetette a **regressziós modell** alkalmazásának lehetőségét, valamint a **súlyozás** mérlegelésének kérdését.

Kiss János Péter és Lócsei Hajnalka (2005) **kistérségtípusokat vizsgál**, egy 38 mutatóból álló adatbázisra támaszkodva végez összehasonlító elemzéseket. Nem nevesítik, hogy versenyképességi elemzést végeznek, munkájuk tartalmát, valamint a kiválasztott indikátorok többségét tekintve azonban jó közelítéssel egy kistérségi **versenyképesség-összehasonlító** tanulmányról beszélhetünk. Az elemzésbe nyolc Tisza menti kistérség került, melyekre a szerzők egyenként összeállították a 38 mutatónak az adott kistérség szintjén felvett értékeiből álló adatbázist (4.1. táblázat). A munka outputja a kistérségenként összeállított adatbázis, valamint ennek szöveges értékelése, mely az adatbázis egyezősége miatt összehasonlításokra is lehetőséget ad. Az elemzés tehát nem

tipizál, viszont a kiválasztott nyolc kistérség a szerzők szerint az alföldi területi fejlődés 7 tipikus és 1 atipikus térségtípusát reprezentálja.

A szerzők szándékosan arra törekedtek, hogy minél egyszerűbb elemzési módszert használjanak munkájuk során. Nem végeznek többváltozós adatelemzési módszereket, ehelyett a kistérségek bemutatása a klasszikus geográfiai eszközökkel, közvetlenül mérhető naturális mutatók segítségével történik. Mivel nem versenyképességi indítatású elemzésről van szó, ezért a mutatók relevanciájának elemzésétől eltekinthetünk, annak megjegyzése mellett, hogy a szerzők által kiválasztott 38 mutatóból 35 közvetlenül beilleszthető a piramis-modellbe, tehát ezen mutatókra további elemzéseink során mindenképpen támaszkodunk. Abból a szempontból azonban szükséges lehet többváltozós matematikai-statisztikai módszerek alkalmazása, hogy a mutatók kiválasztásának esetlegessége kiküszöbölhetővé váljon, valamint meg lehessen indokolni a kiválasztott mutatóknak az adott elemzés szempontjából való relevanciáját.

Kiss és Lócsei munkája egy nagyon fontos ponton összecseng saját tervezett modellünk küldetésével: a szerzőpáros is rámutat a magyar területi dokumentumok helyzetelemzési részeinek esetlegességére, kidolgozottságbeli, színvonalbeli hiányosságaira. A vizsgált tanulmány is azt a célt tűzi ki maga elé, hogy segítséget nyújtson a jelenlegi gyakorlatnál kifinomultabb, differenciáltabb, árnyaltabb helyzetértékelések megírásához. A szerzőpáros munkájából a mutatók egyszerű **elérhetőségének** kritériumát, valamint a más térségtípusokkal való **összehasonlíthatóság** kritériumát (szemben a térségeket önmagában szemlélő helyzetelemzésektől) mindenképpen célszerű beépíteni a térségi versenyképességi modellekbe.

4.2. *Versenyképesség elemzésére vállalkozó hazai megközelítések*

Sipos Zsolt 2002-ben publikált tanulmányában **Pest megye kistérségeinek összehasonlító vizsgálatát** végzi el. Munkája azért lényeges, mert felvezetőjében egyértelműen **versenyképességi elemzésre** vállalkozik. A vizsgálat Budapestnek a kistérségi mintából való kihagyásával, 14 kistérség, mint megfigyelési egység figyelembe vételével zajlott. Az elemzéshez felhasznált 27 mutatószám (4.1. táblázat) által generált adatbázis mutatónkénti kistérségi értékeit a 14 kistérség ugyanazon mutató szerinti átlaghoz viszonyította a szerző. Sipos a kiválasztott mutatókat faktorokba rendezi, majd minden faktoron belül kistérségenként faktorpontokat határoz meg, amit végeredményben a 14 kistérség átlagos faktorpontjához viszonyít. Az elemzésben felhasznált mutatók faktorai a következők (Sipos 2002):

1. üzleti élet és vállalkozások,
2. idegenforgalom,
3. munkanélküliség,
4. életszínvonal,
5. foglalkozási szerkezet,
6. infrastruktúra,
7. demográfia,
8. elérhetőség.

A kapott összpontszámok alapján az elemzés outputja egy kistérségi tipizálás. A létrehozott térségtípusok, és az adott típusba tartozás kritériumai (Sipos 2002):

- **Elsődleges α térség:** a megyei átlagot magasan meghaladó érték.
- **Másodlagos α térség:** a megyei átlagot meghaladó érték.
- **$\alpha\beta$ térség:** a megyei átlagnak megfelelő érték.
- **Másodlagos β térség:** a megyei átlagtól elmaradó érték.
- **Elsődleges β térség:** a megyei átlagtól jóval elmaradó érték.

A kiválasztott mutatók első megközelítésben alkalmasnak tűnnek arra, hogy versenyképességi vizsgálat alapját képezzék: a legtöbb mutató versenyképességi relevanciája sejthető, a mutatók száma is elégségesnek tűnik. Ebben az esetben is fennáll viszont a mutatók kiválasztásának egyfajta **szubjektivitása**, továbbá egy helyen **redundancia** is fellelhető a mutatószámok között: a vendégéjszakák száma mutató nem hordoz semmiféle többletinformációt ugyanezen mutató fajlagos értékéhez képest (ami szintén szerepel a modellben), így előbbi mutatót el lehetett volna hagyni. Célszerű lett volna továbbá a szálláshelyek számát is **fajlagos mutatóként** bemutatni, mert önmagában félrevezető lehet. Az alkalmazott módszertan előnye az egyszerűsége, az átlagtól vett százalékos eltérés, valamint ezen értékek átlagolása könnyen reprodukálható, széles körben végezhető elemzési módszer. A vizsgálat ilyen kevés minta-elemszámra való elvégzése talán vitatható, a 14-es minta-elemszám statisztikai értelemben nehezen kezelhető, azonban az egyszerű statisztikai módszerek alkalmazása miatt a pontozásnál ez még nem okoz problémát. A 14 térségtípus 5 fejlettségi fázisba sorolása azonban már valamilyen szinten indokolatlan, hiszen így egy fejlettségi fázisba átlagosan 2,8 kistérség tartozik.

A VÁTI 2003-ban Salamin Géza témavezetésével közzétett kutatási jelentésében a **gazdasági területi versenyképesség tényezőit** vizsgálja. A tanulmány külön fejezetben foglalkozik a térszerkezet, illetve a gazdasági térszerkezet fogalmi kereteinek tisztázásával, azonban az elemzés során a versenyképesség alkalmazott fogalmát nem teszi közzé. Ezt követően a területi egyenlőtlenségek vizsgálatára vállalkozik, komplex mutató alkalmazásával. Itt jegyezzük meg, hogy a tanulmányban megítélésünk szerint több helyen nem kellő következetességgel, sokszor talán szinonimaként használják a térszerkezet, versenyképesség, területi egyenlőtlenség fogalmakat. A komplex mutató előállításához háromféle lehetséges módszert említ meg: a rangszám-módszert, a Bennett-féle módszert és a faktoranalízist. A versenyképesség lehetséges vizsgálatai közül kifejti Nemes Nagy József – következőkben ismertetendő – triadikus felbontáson alapuló módszerét, továbbá a Bennett-féle komplex mutatót 8 indikátorra támaszkodva (4.1. táblázat).

A Bennett-féle osztályozás lényege abban áll, hogy minden mutató kistérségenkénti értékeit az adott mutató maximumának százalékában fejezi ki. Ezen értékek súlyozatlan számtani átlaga egy olyan komplex mutatót eredményez, melynek értéke elméletileg 0 és 100 közé esik, de 0-t és 100-at csak igen speciális esetekben vesz fel. Az elemzés végeredményeképpen öt fejlettségi fázisba sorolja a kistérségeket: kiugróan magas, magasan átlag fölött, átlag fölött, átlagos, átlag alatt (VÁTI 2003).

A szerzők nem vizsgálják az elemzésbe bevont mutatók relevanciáját, súlyozásra sem vállalkoznak. Ebben az esetben is – mint a fentebbiekben elemzett néhány megközelítés esetén – arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a **versenyképesség sokkal bonyolultabb kategória** annál, hogy mindösszesen 8 mutatóval kellőképpen árnyaltan jellemezhesük. A szerzők szerint ugyan egyetlen mutató – a jövedelmi szint – is elég lenne a gazdasági differenciák lényegi elemeinek visszaadására, azonban ezt az elképzelést erősen vitatjuk, így saját modellünk építésekor minél szélesebb és mélyebb adatbázis összeállítására törekszünk.

Nemes Nagy József 2004-ben publikált munkájában nevesítetten **kistérségi versenyképességi szempontú elemzést** végez, melynek keretén belül területi versenyképességi típusok létrehozására törekszik. A 3. fejezetben bemutatott, általunk is használt triadikus felbontás tényezőnkénti logaritmusértékeinek alkalmazása biztosítja ebben a modellben az egyes tényezők súlyának kiszámíthatóságát:

$$\log\left(\frac{GDP}{Néesség}\right) = \log\left(\frac{GDP}{Foglalkoztatottak}\right) + \log\left(\frac{Foglalkoztatottak}{Aktív_korúak}\right) + \log\left(\frac{Aktív_korúak}{Néesség}\right) \quad (5)$$

A területi egyenlőtlenségek kvantifikálására a logaritmikus felbontásra épülő duálmutatót használja a szerző, melyben az egyes tényezők átlagnál magasabb fejlettségű csoportban mért értékét az (5) egyenletben tényezőnként osztja az átlagnál alacsonyabb⁵⁶ fejlettségű csoportban mért értékkel. Az empirikus vizsgálat során az (5) szerinti általános modellben az egyes tényezők leírására a következő mutatókat használja (Nemes Nagy 2004):

1. adóköteles jövedelem,
2. állandó népesség,
3. adófizetők száma,
4. 18-59 évesek száma.

A kistérségek relatív pozíciójának meghatározásához tényezőnként megkülönböztette a megfelelő mutató átlagnál magasabb, illetve alacsonyabb értékét. Két fejlettségi-versenyképességi csoportot alakított ki Nemes Nagy, majd mindkét csoportot tovább bontotta 3-3 strukturálisan különböző versenyképességi típusra (Nemes Nagy 2004):

1. **Versenyelőny (átlag feletti jövedelmű csoport)**
 - a) Komplex versenyelőny: minden tényezőben az átlagnál kedvezőbb helyzet
 - b) Többtényezős versenyelőny: pontosan egy tényező esetén átlag alatti, a többi három tényező esetén átlag feletti érték

⁵⁶ Mint ahogy fentebb bemutattuk, Faluvégi (2004) is elkülöníti az átlagnál magasabb és alacsonyabb értékkel jellemezhető csoportokat.

- c) Egytényezős versenyelőny: a tényezők fele átlag alatti, fele átlag feletti értéket mutat
2. **Versenyhátrány (átlag alatti jövedelmű csoport)**
- a) Egytényezős versenyhátrány: az átlag alatti jövedelmi szint mellett valamelyik másik tényező is átlag alatti értéket vesz fel.
- b) Többtényezős versenyhátrány: az átlag alatti jövedelmi szint mellett két másik tényező is átlag alatti értékkel jellemezhető
- c) Komplex versenyhátrány: mind a négy tényezőben átlag alatti pozíció mutatkozik.

Az utolsó vizsgált évben 37 komplex versenyelőnyös, 17 többtényezős versenyelőnyös, 8 egytényezős versenyelőnyös, 6 egytényezős versenyhátrányos, 35 többtényezős versenyhátrányos, 64 komplex versenyhátrányos kistérség került lehatárolásra. A kapott aszimmetrikus, a versenyhátrányos térségek többségével leírható eloszlás megítélésem szerint jobban leképezi a magyar kistérségek valós helyzetét, mint a Faluvégi Albert-féle, a felzárkózó térségtípusnál csúcsosodó eloszlásfüggvény.

Az elemzés következő fázisában az előző bekezdésben említett besorolás tartósságát vizsgálta a szerző. Pozitív versenyképességi pólusnak nevezi azon kistérségeket, amelyek esetén minden vizsgált időpontban komplex versenyelőny mutatkozott. 22 ilyen kistérséget talált, melyek jellemzően a megyeszékhelyek, valamint Budapest agglomerációjának kistérségei. Ezzel analóg módon negatív versenyképességi pólus az a 45 kistérség, amelyben minden vizsgált időpontban komplex versenyhátrány mutatkozott. A különböző időszakokra elvégzett vizsgálat lehetőséget teremt továbbá sajátos pályák feltárására is: 35 olyan kistérséget talált a szerző, amely esetén éles pozícióváltást lehet megállapítani, ami azt jelenti, hogy versenyelőnyös kistérségből versenyhátrányossá vált, vagy versenyhátrányosból versenyelőnyössé. A magyar térszerkezettel kapcsolatban a vizsgálat a következő alapvető tételeket emeli ki (Nemes Nagy 2004):

- központi mag (a fővárosi agglomeráció) és a belőle kiágazó fejlődési tengelyek (autópályák vonala),
- dinamikus perem: az osztrák határ menti kistérségek,
- külső perifériák: az északkeleti határ menti kistérségek,
- belső perifériák: az Alföld és a Dunántúl középső zónáiban levő kistérségek.

Cséfalvy és szerzőtársai (2005) tanulmányának címe versenyképességi vizsgálatot sejtet: **Kistérségek versenyképessége és a globális hálózatok**. A szerzők nem definiálják pontosan, hogy a regionális versenyképesség mely fogalmi megközelítésére kívánják modelljüket felépíteni. A Magyarországon zajló területi folyamatokból a szerzők a fejlett és a fejletlen kistérségek közötti fejlettségi különbség konzerválódását emelik ki. A kistérségek általános fejlettségének vizsgálatára összesen 16 mutatót választottak ki (4.1. táblázat), melyek öt nagy tematikus csoportba sorolhatóak (Cséfalvy et al. 2005):

- demográfiai mutatók,
- vállalkozások,
- jövedelmi viszonyok,
- munkanélküliség,
- infrastruktúra.

A szerzők a kiválasztott mutatók szerint az **egyszerű rangsorolás** módszerét követték. Az egyes kistérségek 16 mutató szerint egyenként hozzárendelt rangszámait átlagolták, mely átlagértéket komplex fejlettségi pozícióként értelmezték. A kapott rangszámok átlagértékei 15 és 125 között mozognak, azonban ezen a ponton fontos megjegyezni, hogy a vizsgálatot a 2004. január 1. előtt érvényes besorolás szerinti 150 kistérség, mint megfigyelési egység vonatkozásában végezték el.

A szerzők a következő lépésben meghatározták a kistérségek 1994. évre vonatkozó fejlettségi rangsorát, három fejlettségi típust elkülönítve (Cséfalvay et al. 2005):

- legfejlettebb,
- legfejletlenebb,
- fejlettségi mutatók szerinti rangsorok középső pozícióit elfoglaló kistérségek.

A rangsorolást **1998, valamint 2002** vonatkozásában is elvégezték a szerzők, és megpróbálták törvényszerűségeket felállítani az egyes kistérségek fejlődési dinamikájával kapcsolatban. Ezzel kapcsolatban azt találták, hogy a vizsgált időszakban a fővárosi agglomeráció jelentősen növelte amúgy is kedvező relatív pozícióját, továbbá, hogy Dél-Dunántúlon és Dél-Alföldön stabilizálódott a relatíve fejletlen kistérségek hátrányos pozíciója, s hogy az ország északkeleti részén a nagyvárosi kistérségek kivételével a kistérségek nem tudták relatív helyzetüket javítani.

A tanulmány további részében a szerzők a kistérségek vizsgálatát a **globális hálózatokba való bekapcsolódásuk** alapján folytatják. Ez a vizsgálati elem azon a felismerésen alapszik, hogy a kistérségek versenyképessége alapvetően vállalkozásaik globális termelési hálózatokhoz való kapcsolódásának függvénye. Ezen kapcsolódás sikeressége alapján három alapvető térségtípust különítenek el (Cséfalvay et al 2005):

- globális gazdasági hálózatokba integrálódott kistérségek,
- hazai gazdasági hálózatokba integrálódott kistérségek,
- a globális és a hazai gazdasági hálózatokból kimaradó kistérségek.

A vizsgálati módszertanról a tanulmányban nem esik szó, feltételezhetően azonban jelen esetben is a fejlettségi vizsgálatnál alkalmazott átlagos rangszámok képezik a besorolás alapját. A szerzők a vizsgált mutatók szerint globális hálózatba bekapcsolódó szigetekként mutatják ki a nagyvárosokat, valamint ezen első csoportba tartozik a Budapest-Mosonmagyaróvár, továbbá a Budapest-Balaton tengely. A hazai hálózatba bekapcsolt kistérségek jellemzően a globális hálózatba bekapcsolt két folyosó között, valamint a főváros Alföld felé nyúló vonzáskörzetében, a Duna vonalán, Békés

megyében, továbbá a Debrecen-Nyíregyháza vonalon koncentrálnak. A globális és a hazai hálózatba bekapcsolódott kistérségek közötti területeket töltik ki a hálózatokból kimaradó térségek.

A szerzők ezt követően kapcsolatot keresnek a kistérségek fejlettség szerinti tipizálása, valamint a globális hálózatokba való bekapcsolódás szerinti tipizálás eredményei között, azonban ennek módszertanát nem közlik. Következtetésük, hogy a fejlett térségek között megközelítőleg fele-fele arányban találhatóak globális vagy hazai hálózatba sikeresen bekapcsolódott térségek, míg a közepesen fejlett térségek esetében hazai hálózatba kapcsolódott, illetve a hálózatokból kimaradó kistérségek dominánsak. A fejletlen kistérségek több, mint háromnegyede kimaradt a megadott hálózati típusokból.

Annak ellenére, hogy a szerzők a tanulmány címe alapján kistérségek versenyképességét vizsgálják, a vizsgálat elvégzése, valamint következtetéseinek levonása folyamán nem kerül előtérbe a versenyképesség fogalma. A szerzők szóhasználatukban inkább a fejlettség fogalmával dolgoznak, ami tartalmát tekintve **nem azonos a regionális versenyképességgel.**

A kistérségek általános fejlettségének meghatározására alkalmazott mutatószám-rendszer mutatóinak túlnyomó része⁵⁷ közvetlenül kapcsolatba hozható az egységes versenyképességi definícióval illetőleg a versenyképesség piramis-modelljével, vagyis az elvégzett vizsgálat versenyképességi vizsgálatként is felfogható. Ezt az álláspontot erősíti a globális hálózatba való sikeres bekapcsolódás, mint szempont előtérbe helyezése, hiszen az egységes versenyképességi definícióban kulcsszerepet játszik a nyitottság dimenziója. A globális hálózatokba való bekapcsolódás kvantifikálására kiválasztott **öt mutató megítélésünk szerint azonban csak igen korlátozottan alkalmas** arra, hogy ezt a funkciót betöltse, azonban az elemzésnek ezt a gyenge pontját a szerzők megfelelően kihangsúlyozzák. Az alkalmazott statisztikai módszertan előnye kétségtelenül az egyszerűsége, mindenki által alkalmazható, reprodukálható volta, azonban a versenyképességet annál jóval komplexebb, bonyolultabb fogalomként fogjuk fel, hogy a kistérségek versenyképességét ilyen egyszerű módszerekkel megfelelően árnyaltan le lehessen képezni. Összességében az alkalmazott mutatószám-rendszer legtöbb elemét alkalmasnak találjuk arra, hogy első körben szerepeltessük az egységes versenyképességi definícióra épülő modellünkben.

A Rechnitzer János témavezetésével 2005 végén lezárt kutatás **kistérségi krízis-előrejelzés és megelőzés módszereinek** kidolgozására vállalkozik. A kistérségek elemzésével foglalkozó elemzett munkák közül kétségtelenül ez a tanulmány támaszkodik a **legszelebbebb elméleti háttérre, módszertani igényessége és megalapozottsága** kiemelkedő. A szerzők sorra bemutatják a kistérségek fejlettségi különbségeit elemző, általuk legfontosabbnak ítélt munkákat, valamint kapcsolódó joganyagokat, az ezekben közölt mutatószám-rendszereket. A krízis-előrejelzés mutatójának kiválasztásánál ezen munkák eredményeit megfelelő fenntartásokkal figyelembe vették, így – a 24/2001-es OGY Határozatnak megfelelően – 4 kategóriában 23 indikátor képezte az elemzés tárgyát (4.1. táblázat), mely mutatók 4 nagy tényezőcsoportba sorolhatóak (Rechnitzer 2005):

⁵⁷ A személygépkocsik száma, mint versenyképességi indikátorral kapcsolatos aggályokat Faluvégi Albert mutatószám-rendszerének értékelésekor már ismertettük.

1. gazdasági,
2. infrastrukturális,
3. társadalmi-szociális,
4. foglalkoztatási.

Az elemzés legnagyobb erőssége, hogy a kiválasztott mutatók **igen hosszú, 1992 és 2003 közötti idősorait** vizsgálta, hazánkban eddig példátlan módon. Lényeges, hogy egyrészt Budapestet kiveszik az elemzésből, másrészt összesen 62 kistérséget elemeznek, olyanokat, ahol a krízis-előrejelzésnek egyáltalán értelmét látják. A több lépcsőben kiválasztott adatbázis idősoraira trendextrapolációt hajtottak végre a 2004-2008 közötti időszakokra vonatkozóan. Kistérségenként a trendegyeneseket két trendegyeneshez viszonyították: a vidéki átlag trendegyeneséhez, valamint a leghátrányosabb helyzetben levő kistérségátlag trendegyeneséhez. A vizsgálat következő lépésében az ún. krízismátrix összeállítására került sor, amely a négy mutatószám-kategória szerint lebontva kistérségenként tartalmazza a trendegyenesek összehasonlításával megfigyelt kríziseseteket. Mindezek alapján tíz olyan csoportot különítettek el, amely a kistérségi krízishelyzetek domináns típusait tartalmazza, és amelyekbe a vizsgált kistérségek besorolhatóak: multiplex krízishelyzet, ipari szerkezetváltásból adódó krízishelyzetek, alapvetően gazdasági jellegű krízishelyzetek, gyenge infrastrukturális ellátottságból fakadó krízishelyzetek, multiplex krízishelyzet (mérsékelt szintű), infrastrukturális és turisztikai krízishelyzetek, enyhe gazdasági krízis, rossz infrastrukturális helyzet, a vállalkozások gyenge teljesítményéből adódó krízishelyzetek, alapvetően problémamentes kistérségek.

Az alkalmazott módszer további erőssége abban rejlik, hogy az elemzés szempontjából valóban relevánsnak tűnő mutatók igen hosszú idősorait elemzi. A mutatók kiválasztásánál igen komoly erény a hazai és a nemzetközi **szakirodalom indikátor-kiválasztási gyakorlatának szintetizálása**, továbbá a **mutatók több lépcsős szelektálása**, ami egy jól használható mutatószám-rendszert eredményezett, azonban – akárcsak a fentebb elemzett munkák – tartalmaz szubjektív elemeket. A benchmarking technika alkalmazását az indikátorok kiválasztásánál követendő példának tartjuk, azonban a létrehozandó saját modellben a mutatószám-rendszer szelektálásánál megpróbáljuk kiszűrni a szubjektív elemet. Nagyon célravezető a kistérségenkénti trendegyenes vidéki átlaghoz, valamint a leghátrányosabb helyzetű kistérségek átlagához való viszonyítása, hiszen ebből valóban le lehet szűrni a beindult tendenciák irányát és jellegét. Itt meg kell jegyezni, hogy a trendextrapoláció – ahogy a szerzők is kiemelik – a múlt adataiból táplálkozik, így a peremfeltételek változásaira teljes mértékben érzéketlen, továbbá kisimítja a trendegyenes múltbéli ciklikusságait. Ez utóbbit igen nehéz kezelni a krízis-előrejelzés során. Összességében elmondható, hogy igen körültekintő, jól felépített, igényes munka több elemére (benchmarking, több lépcsős mutató-szelektálás, matematikai-statisztikai módszerek alkalmazása, tipizálás) érdemes támaszkodni saját elemzésünk során.

4.3. A fejezet összegző megállapításai

Megállapíthatjuk, hogy a **lokális térségek szerepének felértékelődése** nemcsak az Európai Unió regionális politikájában érhető tetten, hanem a magyar szabályozási környezet változásaiban is. Napjainkra a kistérség a területfejlesztés öt lehetséges beavatkozási szintje közül a legkisebb területi szintté vált, amely a komplexen értelmezett, bottom-up területfejlesztési politika **rendkívül fontos alapszintje** Magyarországon.

Kijelenthető, hogy a magyar kistérségi vizsgálatokban – a 3. fejezetben bemutatott nemzetközi gyakorlathoz hasonlóan – **inkább a fejlettségi vizsgálatok dominálnak** a versenyképességi vizsgálatokkal szemben. Összességében elmondható, hogy az áttekintett 17 hazai kistérségi fejlettségi, illetve versenyképességi vizsgálat **igen heterogén módszertannal, és széles spektrumú mutatószámokkal** dolgozott.

A vizsgált elemzések módszertanában az **egyszerű leíró statisztika dominál**, többváltozós adatelemzési módszerek alkalmazására jóval kevesebb példa említhető. Az elemzések által használt indikátorok közül több mutatószám igen sok vizsgálatban ismétlődően előfordult, ugyanakkor vannak olyan mutatók is, amelyek csak egyetlen elemzésben kerültek bele a mutatószámrendszerbe. Az előforduló 176 mutató mintegy **háromnegyed része közvetlenül hozzárendelhető a piramis-modellhez**, viszont olyanokkal is találkoztunk, amelyek csak közvetetten, vagy egyáltalán nem hozhatók kapcsolatba az elemzésünk alapjául szolgáló modellel (4.1. táblázat).

A vizsgált elemzések módszertani, valamint az alkalmazott indikátorkészlet szempontjából megfigyelhető sokszínűsége azt eredményezi, hogy a legtöbb vizsgálatból **kiemelhető olyan elem**, amelyet előnyös tulajdonságai miatt lehetőség szerint szerepeltetni kívánunk saját modelleinkben, vagy pedig olyan elem, amelynek általlunk kevésbé előnyösnek vélt tulajdonságainak kiküszöbölésével – megítélésünk szerint – a regionális versenyképesség mérésére tett erőfeszítések során előbbre léphetünk.

4.1. táblázat A legjelentősebb hazai kistérségi elemzésekben és dokumentumokban felhasznált mutatók

Mutató megnevezése	Csatári B. (1996)	Csatári B. (1999)	Csatári B. (2000)	Molnár L. (2002)	Sipos Zs. (2002)	VATI (2003)	Faluvégi A. (2004)	Nemes Nagy J. (2004)	Salamon G. (2004)	Faluvégi A. (2005)	Cséfárvay et al. (2005)	Kiss J. – Lőcsei H. (2005)	Nemes Nagy–Németh (2005)	Rechnitzer J. (2005)	84/1993. OGY Határozat	30/1997. OGY Határozat	24/2001. OGY Határozat
Bruttó hozzáadott érték/lakos								X				X		X			
Adóköteles jövedelem/lakos								X									
Hozzáadott érték társaságként			X														
Hozzáadott érték az egyes és kettős könyvelést vezető gazdasági szervezetknél	X																
Hozzáadott érték a kettős könyvelést vezető gazdasági szervezetknél					X												
Hozzáadott érték az átlagos stat. létszámra vetítve/1000 fő										X							
Társas vállalk. egy dolgozójának havi jövedelme									X								
Egy lakosra jutó bér			X														
Jövedelem/lakos								X									
Egy állandó lakosra jutó összes belföldi jövedelem														X			
Egy állandó lakosra jutó összes belföldi jövedelem az országos átlag arányában														X			
SZJA alapot képező jöv./állandó lakos	X			X	X	X						X	X			X	X
SZJA alapot képező jövedelem/adózó												X					
SZJA/állandó lakos	X									X					X	X	
Személyi jövedelmadó-alapot képző jövedelem egy lakosra 1998/1988							X		X								
Egy adófizetőre jutó összes szja														X			
A közvetlenül szomszédos kistérségek egy állandó lakosra jutó személyi jövedelmadó-alapjának súlyozott átlaga													X				
Adófizetők száma, aránya					X	X	X										
Egy adófizetőre jutó adózás utáni nettó jöv.	X	X															
Foglalkoztatottak aránya												X					
Foglalkoztatott nélküli háztartások aránya												X					
Munkanélküliek aránya	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Munkanélküliek számának változása		X															
Aktív keresők aránya a lakónépességben	X																
Külföldi tőke aránya	X	X											X				
Külföldi tőke/lakos				X				X									
Külföldi tulajdoni hányad (%)														X			
Külf. érd. vállalkozások külföldi jegyzett tőkéje egy lakosra							X					X					
A külföldi tulajdonú vállalkozások külföldön jegyzett tőkéjének 1000 lakosra jutó értéke										X							
A társas vállalk. exp. 1000 lakosra jutó értéke										X							
A külföldi tulajd. társas vállalkozások exportjának aránya az összes exportból										X							
Exportértékesítés nettó árbev. 1000 lakosra														X			
Külf. által eltöltött vendégéjsz. egy külf.-i vendégre jutó átlagos száma a ker. szálláshelyeken														X			

ALAPKATEGÓRIÁK

Mutató megnevezése	Csatári B. (1996)	Csatári B. (1999)	Csatári B. (2000)	Molnár L. (2002)	Sipos Zs. (2002)	VATI (2003)	Faluégi A. (2004)	Nemes Nagy J. (2004)	Salamin G. (2004)	Faluégi A. (2005)	Cséfalvay et al. (2005)	Kiss J. - Lócsai H. (2005)	Nemes Nagy-Németh (2005)	Rechnitzer J. (2005)	84/1993. OGY Határozat	30/1997. OGY Határozat	24/2001. OGY Határozat
Működő gazdasági szervezetek/1000 fő							X										
Működő gazd. szervezetek száma							X										
Gazdasági szervezetek/1000 fő	X	X	X													X	X
1000 lakosra jutó vállalkozások száma														X			
1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma					X												
Gazdasági szervezetek számának vált.		X	X														
Gazdasági szervezetek változásának dinamikája	X															X	X
Gazd-i szervezetek és EV-k sűrűsége (db/km ²)	X	X	X			X										X	
A kettős könyvelést végző vállalatok gazdasági szervezeteken belüli aránya						X											
Egyéni vállalkozás/1000 fő			X		X					X							
A működő részvénytársaságok száma										X							
A társas és egyéni vállalk. foglalk. száma/1000 fő									X								
A működő váll. egy km ² -re jutó száma									X								
Beruházások teljesítményértéke	X																
A K+F m.helyeken dolgozók ezer lakosra jutó száma									X								
Regisztrált munkanélküliek. aránya a 18-59 éves népességben											X						
Tartósan (180 napon túl) munkanélk. aránya	X	X	X		X				X	X				X	X	X	X
Munkaerőmérleg											X						
Diplomás munkanélküliek aránya az összes munkanélküli százalékában														X			
Tudományos minősítéssel rendelkezők 1000 lakosra jutó száma	X																
Vándorlási különbözet évi átlaga	X	X	X		X				X					X	X	X	X
Vándorlási egyenleg/1000 fő										X	X	X					
A naponta ingázók aránya az aktív keresőkből										X							
Regisztrált jogi személyiségű gazd. szervezetek száma/1000 fő								X		X	X						
Regisztrált nem jogi személyiségű gazd. szervezetek száma/1000 fő											X						
Távbeszélő főállomás/ 1000 fő		X	X				X			X					X	X	X
Személygépkocsik száma/1000 fő	X	X	X	X	X		X		X	X	X			X	X	X	X
Közüzemeli vízvezetékbe bekapcs lakások aránya	X	X	X		X				X						X	X	X
Közcsatorna-hálózatba bekapcs lakások aránya	X				X									X			
Csathálózat/1 km vízvezeték-hálózat	X	X	X						X	X						X	X
Vezetékes gázt fogyasztó lakások aránya		X	X		X					X						X	X
Elvezetett szennyvíz aránya				X													
Vendégéjszakák száma/fő			X		X												
Vendégéjszakák száma					X												
Kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma/1000 fő	X	X							X	X						X	X
Vendégéjszakák egy vendégre jutó átlagos száma a kereskedelmi szálláshelyeken														X			
Szálláshelyek abszolút száma					X												
A szakorvosi rendelőintézetek rendelési óráinak 1000 lakosra jutó száma									X								
A kábeltv hálózatba bekapcsolt lakások aránya									X								
Telefonvonallal való ellátottság	X			X	X				X		X						
Önkormányzatok költségvetési támogatása				X													

ALAPTÉNYEZŐK

Mutató megnevezése	Csatári B. (1996)	Csatári B. (1999)	Csatári B. (2000)	Molnár L. (2002)	Sipos Zs. (2002)	VATI (2003)	Faluvégi A. (2004)	Nemes Nagy J. (2004)	Salamin G. (2004)	Faluvégi A. (2005)	Cséfalvai et al. (2005)	Kiss J. – Lócsai H. (2005)	Nemes Nagy-Németh (2005)	Rechnitzer J. (2005)	84/1993. OGY Határozat	30/1997. OGY Határozat	24/2001. OGY Határozat
Népsűrűség	X	X	X		X					X	X					X	
A beépített területek népsűrűsége										X							
Településsűrűség		X										X					
18-59 évesek aránya				X													
60 évnél idősebb népesség aránya		X	X	X						X	X				X		X
1000 lakosra jutó halálozások száma				X						X							X
Természetes szaporodás (ezrelék)					X							X		X			
Eltartottsági ráta												X		X			
Városi népesség aránya		X	X														
Vitalitási index	X	X	X											X		X	
Öregedési index												X					
Egyetemi, főiskolai hallgatók száma 1000 lakosra	X									X							
A diplomával rendelkező 25 évnél idősebb népesség adott korosztályon belül													X				
A népesség átlagos iskolai végzettsége	X		X							X		X	X				
A hétéves és idősebb népességből a nyolc osztályt végzettek aránya										X							
Az egyetlen osztályt sem végzett 10 évesnél idősebb népesség adott korosztályon belüli aránya													X				
A hétéves és idősebb népességből a középiskolát végzettek aránya										X							
A hétéves és idősebb népességből a felsőfokú végzettségűek aránya										X							
Urbanitás/ruralitás index	X	X	X							X						X	
Az 5 ezer főnél nagyobb településeken élők aránya												X					
Városlakók aránya					X								X				
Az egyes kistérségekhez tartozó települések száma a kistérség területére vetítve													X				
A kistérség központjának népessége												X					
A kistérségi központ és többi települések aránya												X					
A gazdaságilag aktív népesség aránya							X		X		X	X					
A 100 gazdaságilag aktív népességre jutó inaktív és eltartottak száma									X								
A mező- és erdőgazdálkodás foglalkoztatottjainak aránya	X	X	X		X				X		X				X	X	
Az ipar és az építőipar foglalkoztatottjainak aránya	X	X	X		X				X		X					X	
A szolgáltatások foglalkoztatottjainak aránya	X	X	X		X				X		X					X	
Ipari foglalkoztatottak számának változása	X	X			X											X	
Mezőgazdasági egyéni vállalkozás/1000 fő	X	X	X													X	
A működő mezőgazdasági társas és egyéni vállalk. 1000 lakosra jutó száma										X							
A működő ipari és építőipari társas vállalk. 1000 lakosra jutó száma										X							
A működő keresek, társas vállalk. 1000 lakosra jutó száma										X							
Saját tőke és a jegyzett tőke aránya az egyes és kettős könyvelést vezető gazdasági szervezeteknél		X	X														

SIKERESSÉGI FAKTOROK

Mutató megnevezése	Csatári B. (1996)	Csatári B. (1999)	Csatári B. (2000)	Molnár L. (2002)	Sipos Zs. (2002)	VATI (2003)	Faluvégi A. (2004)	Nemes Nagy J. (2004)	Salamin G. (2004)	Faluvégi A. (2005)	Cséfalvy et al. (2005)	Kiss J. – Lőcséi H. (2005)	Nemes Nagy–Németh (2005)	Rechnitzer J. (2005)	84/1993. OGY Határozat	30/1997. OGY Határozat	24/2001. OGY Határozat
	A 250 fő feletti foglalkoztatotti létszámmal rendelkező vállalkozások száma											X					
A száz közepes vállalkozásra (50-249 foglalkoztatott) jutó nagyvállalatok (250 és nagyobb foglalkoztatotti létszámmal) száma											X						
A száz kisvállalkozásra (10-49 foglalkoztatott) jutó nagyvállalatok (250 és nagyobb foglalkoztatotti létszámmal) száma											X						
Komplex elérés minősítés		X	X		X												X
A hétköznapi elérés komplex mutatója										X							
Az osztrák–magyar nemzetközi határátkelők átlagos közúti elérhetőségi ideje													X				
Budapest átlagos közúti elérhetőségi ideje													X				
A legközelebbi nemzetközi határátkelőhely átlagos közúti elérhetőségi ideje													X				
Bp., a régióközpontok és a nyugati határ elérésének mutatója									X								
A legközelebbi autópálya-csomópont átlagos közúti elérhetőségi ideje													X				
A Budapest-origójú koordináta-rendszer X értéke													X				
A Budapest-origójú koordináta-rendszer Y értéke													X				
Évi mozilátogatás/fő			X														
Az újonnan épített lakások aránya		X									X				X	X	X
100 lakásra jutó lakosok száma					X												
Épített lakások száma (1000 lakosra)														X			
(Két időpont) között épült lakások aránya			X														
(Két időpont) között épült 3-x szobás lakások aránya		X	X														
A 4 és többszobás épített lakások aránya										X							
Az 1990–2001 között épített lakások az időszak eleji lakásállomány %-ában	X									X		X					
1990 és 1998 között épült lakások éves átlaga					X												
Összkomfortos lakások aránya a lakásállományból												X					
A vállalatok befektetett eszközei egy lakosra				X													
A vállalatok nettó árbevétele egy lakosra				X													
Gyógykezelési vizsgálati esetek száma a szakrendelésben (egy lakosra)													X				
Romák aránya												X	X				

Mutató megnevezése	A PIRAMIS-MODELLBE KÖZVETLENÜL NEM RENDEZHEŐ MUTATÓK															
	Csatári B. (1996)	Csatári B. (1999)	Csatári B. (2000)	Molnár L. (2002)	Sipos Zs. (2002)	VATI (2003)	Faluvégi A. (2004)	Nemes Nagy J. (2004)	Salamin G. (2004)	Faluvégi A. (2005)	Cséfalvay et al. (2005)	Kiss J. – Lőcsei H. (2005)	Nemes Nagy-Németh (2005)	Rechnitzer J. (2005)	84/1993. OGY Határozat	30/1997. OGY Határozat
Kiskereskedelmi boltok/1000 fő	X	X	X	X	X					X					X	X
Terület		X									X					
Települések száma											X					
Lakosság		X	X				X				X					
Lakónépesség változása két időpont között			X		X											
Külterületi népesség aránya		X									X					
A települések átlagos lélekszáma																X
Saját jogú nyugdíj				X												
Hozzáértékelési nyugdíj				X												
Rokkantsági nyugdíj				X												
Önkormányzati szociális segély				X												
Rendszeres szociális segélyben részesülők száma (1000 lakosra)													X			
A vállalatok követelései egy lakosra				X												
A vállalatok pénzeszközei egy lakosra				X												
A vállalatok céltartalékai egy lakosra				X												
A vállalatok anyag jellegű ráf. egy lakosra				X												
A vállalatok écs leírása egy lakosra				X												
A vállalatok bérköltsége egy lakosra				X												
A vállalatok egyéb költsége egy lakosra				X												
A vállalatok egyéb bevétele egy lakosra				X												
A vállalatok fizetett adója egy lakosra				X				X								
Vendéglátóhelyek egy lakosra				X												
Óvodába beírt gyermekek száma/1000 fő				X											X	
Általános iskolába járók száma/1000 fő				X											X	
A középiskolai tanulók ezer /1000 fő									X							
0-2 évesek aránya				X												
3-6 évesek aránya				X												
6-13 évesek aránya				X												
Önkormányzatok hely adóbevétele				X						X	X					
Helyiadó/lakos						X		X								
Az iparüzési adó aránya a helyi adón belül						X										
Önkormányzatok folyó bevétele				X												
Az önhibájukon kívül hátrányos helyzetbe került önkormányzatok támogatása				X												
A kifizetett szociális segélyek				X												
Az önkormányzatok összes forrása				X												
Az önkorm. összes működési kiadása				X												
Az önkorm. összes felhalmozási kiadása				X												
Mg. földterület átlagos aranykorona értéke	X															
Egy háztartási fogyasztóra jutó villamosenergia-fogyasztás	X															
Vallását meg nem nevező vagy vallástalan népesség aránya											X					
Komfort nélküli vagy szükséglakások aránya											X					

Forrás: Saját szerkesztés